

дування на конституційному рівні, ми створимо додаткові і дуже потужні механізми захисту громадянського суспільства і місцевого самоврядування.

На наш погляд, підготовка на зазначених засадах законопроекту про внесення змін до Конституції України у частині щодо місцевого самоврядування та його прийняття сприятиме утвердженню якісно нових підходів до організації та функціонування місцевого самоврядування. Спираючись на відповідні норми, територіальні громади на конституційному рівні відчують себе первинним суб'єктом місцевого самоврядування, основним носієм його функцій та повноважень, зможуть безпосередньо реалізовувати свою політичну та економічну правосуб'єктність та вирішувати під свою відповідальність широке коло питань місцевого значення.

Резюме

Батанов О. В. Концепція розвитку конституційної моделі місцевого самоврядування в Україні.

Висвітлюються концептуальні проблеми реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в сучасній Україні. Розкриваються особливості правосуб'єктності територіальної громади як первинного суб'єкта муніципальної влади в Україні. Проаналізований процес розвитку законодавства про місцеве самоврядування в Україні з позиції принципів класичного муніципалізму.

Ключові слова: місцеве самоврядування, територіальна громада, питання місцевого значення, муніципальна влада, муніципальні права особи, децентралізація, централізація.

Резюме

Батанов А. В. Концепция развития конституционной модели местного самоуправления в Украине.

Освещаются концептуальные проблемы реформирования местного самоуправления и территориальной организации власти в современной Украине. Раскрываются особенности правосубъектности территориальной громады как первичного субъекта муниципальной власти в Украине. Проанализирован процесс развития законодательства о местном самоуправлении в Украине с позиции принципов классического муниципализма.

Ключевые слова: местное самоуправление, территориальная громада, вопросы местного значения, муниципальная власть, муниципальные права личности, децентрализация, централизация.

Summary

Batanov O. The concept of the constitutional model of local self-government in Ukraine.

The conceptual problems of the reform of local self-government and territorial organization of power in modern is shown. The features of legal subjection of territorial hromada as primary subject of municipal power in are defined. The process of formation the legislation about local self-government in at the position of the principles of classical municipalism is analyzed.

Key words: local self-government, territorial hromada, questions of local impotence, modern municipalism, municipal power, municipal human rights, decentralization, centralization.

УДК 342

В. О. АНТОНОВ

Володимир Олександрович Антонов, кандидат філософських наук, старший науковий співробітник Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ СКЛАДОВОЇ СИСТЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ВИКЛИКІВ ТА ЗАГРОЗ

Досліджуючи складові системи національної безпеки української держави, слід зазначити, що поряд із економічною складовою чільне місце посідає й політична складова. Аналізуючи цей аспект, слід зазначити, по-перше, що методологія наукового дослідження визначається, передусім, світоглядним сприйняттям того чи іншого явища і слугує необхідною передумовою для його аналізу.

Матеріалістичне сприйняття історії розкриває по суті визначальну роль способу виробництва матеріальних благ, а також прямі й зворотні зв'язки між базисом і надбудовою, дає необхідний науковий інструментарій для дослідження природи таких складних соціальних явищ, як держава, політика, політична система. Саме К. Маркс вперше науково обґрунтував положення про те, що матеріальне виробництво виступає тим підґрунтям, яке визначає характер і форми суспільного життя, у тому числі і його політичну складову. Слід також зазначити, що взаємовідносини між базисом і надбудовою не мають одностороннього характеру.

Політична надбудова (складова) здійснює, у свою чергу, величезний вплив на все суспільне життя. Ф. Енгельс зазначав, що «зворотній вплив державної влади на економічний розвиток може бути троякого роду. Вона може діяти в тому ж напрямі – тоді розвиток відбувається швидше; вона може діяти проти економічного розвитку – тоді в кожного великого народу вона потерпає крах через певний проміжок часу; або вона може ставити в певних напрямках перешкоди і штовхати його в інших напрямках. Цей випадок зводиться врешті-решт якогось з попередніх. Проте, цілком очевидно, що у другому і третьому випадках політична влада може завдати економічному розвитку значної шкоди і може викликати розтрату сил і матеріалів у великій кількості»¹.

Це положення переконливо свідчить про те, що поряд із визначальним впливом економіки, політика справляє, у свою чергу, величезний вплив на всі аспекти суспільного життя, де політика являє собою найбільш активний чинник впливу політичної системи на все життя суспільства. Це знаходить своє відображення в напрацьованні як короткострокових, так і довгострокових планів і програм економічного, соціального, культурного розвитку, формування і прийняття концепцій, доктрин, законів, що регулюють суспільні відносини у сфері національної безпеки.

Аналізуючи політичну складову системи національної безпеки, необхідно також наголосити на тому, що її змістовний аспект необхідно розглядати крізь призму такої категорії, як політична система, де політична система постає як досить складне, відносно соціальне замкнуте утворення, що забезпечує існування суспільства як єдиного організму, централізовано керованого політичною владою, серцевину якого складає держава². При такому сприйнятті політична система (складова) включає у свій зміст, перед усім, політичні інститути – державу, право, політичні партії, організації та ін., а також систему комунікацій, що зв'язують членів суспільства, його класи та інші соціальні групи з політичною владою³.

Цілком очевидним є те, що держава виступає найважливішим соціальним і політичним інститутом політичної складової системи національної безпеки. Саме держава вирізняється від інших соціальних інститутів, по-перше, наявністю особливої групи людей (суб'єкти забезпечення національної безпеки), зайнятих виключно захистом національних інтересів і гарантуванням в Україні безпеки особи, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз у тих чи інших сферах життєдіяльності; по-друге, правом і можливістю здійснення внутрішньої і зовнішньої політики, спрямованої на своєчасне виявлення, попередження й нейтралізацію зовнішніх і внутрішніх загроз національній безпеці, захист суверенітету й територіальної цілісності України, безпеки її прикордонного простору, піднесення економіки країни, забезпечення особистої безпеки конституційних прав і свобод людини і громадянина, викорінення злочинності, вдосконалення системи державної влади, зміцнення законності й порядку та збереження соціально-політичної стабільності суспільства, зміцнення позицій України у світі, підтриманні на належному рівні її оборонного потенціалу і обороноздатності, радикальне поліпшення екологічної ситуації; по-третє, суверенним правом на вироблення і періодичне уточнення Стратегії національної безпеки України, Воєнної доктрини України, доктрин, концепцій, стратегій і програм у сфері національної безпеки, планування здійснення контрольних заходів щодо протидії та нейтралізації загроз національним інтересам України, створення нормативно-правової бази, необхідної для ефективного функціонування системи національної безпеки; удосконалення її організаційної структури; комплексне кадрове, фінансове, матеріально, технічне, інформаційне та інше забезпечення життєдіяльності інших складових (структурних елементів) системи; підготовки сил та засобів суб'єктів системи до їх застосування згідно з призначенням; постійний моніторинг впливу на національну безпеку процесів, що відбуваються в політичній, соціальній, економічній, екологічній, науково-технологічній, інформаційній, воєнній та інших сферах, релігійному середовищі, міжетнічних стосунках: прогнозування змін, що відбуваються в них, та потенційних загроз національній безпеці; систематичне спостереження за станом і проявами міжнародного та інших видів тероризму; прогнозування, виявлення та оцінка можливих загроз, дестабілізуючих чинників і конфліктів, причин їх виникнення та наслідків прояву; розроблення науково обґрунтованих пропозицій і рекомендацій щодо прийняття управлінських рішень з метою захисту національних інтересів України, запобігання та усунення впливу загроз і дестабілізуючих чинників на національні інтереси; локалізація, деескалація та врегулювання конфліктів і ліквідація їх наслідків або впливу дестабілізуючих чинників; оцінка результативності дій щодо забезпечення національної безпеки та визначення витрат на ці цілі; участь у двосторонньому і багатосторонньому співробітництві в галузі безпеки, якщо це відповідає національним інтересам України; спільне проведення планових та оперативних заходів у рамках міжнародних організацій та договорів у галузі безпеки. По-четверте, здійснює державний контроль за реалізацією заходів у сфері національної безпеки (Президент України, Верховна Рада України) в межах їх повноважень та компетенції, визначених Конституцією та законами України. По-п'яте, визначення цільових настанов та керівних принципів воєнного будівництва, а також основних напрямів діяльності органів державної влади в конкретній обстановці з метою своєчасного виявлення, відвернення і нейтралізації реальних та потенціальних загроз національним інтересам України. По-шосте, комплексне, кадрове, фінансове, технічне, інформаційне та інше забезпечення життєдіяльності складових системи національної безпеки, у тому числі й її політичної складової. З огляду на зазначене, держава виступає найважливішим соціальним і політичним інститутом політичної складової системи національної безпеки, яка, з одного боку, створює сприятливі умови для задоволення національних інтересів, а, з іншого – забезпечує максимально можливий рівень захищеності національних інтересів у тій чи іншій сфері життєдіяльності (прогнозування потенційних загроз; своєчасне виявлення потенційних і реальних загроз; запобігання виникненню реальних загроз; нейтралізація реальних загроз).

Водночас, необхідно зазначити, що поряд із державою до структури політичної складової системи національної безпеки слід віднести і ряд інших політичних інститутів. Виходячи із досліджень цієї проблематики, слід визначити чотири групи основних елементів політичної складової системи національної безпеки: 1) політична структура (політична організація); 2) політичні й правові норми; 3) політичні відносини; 4) політична свідомість і політична культура⁴. Зазначені групи елементів політичної складової системи національної безпеки характеризують різні сторони її життєдіяльності. Так, зокрема, політична структура суспільства включає до свого змісту перед усім устрій державних та політичних організацій, форми і механізм участі громадян у політичному житті. Особливої гостроти ця проблема набула після Революції гідності, коли становлення політичної системи й інструментів відбувається не просто, суперечливо. Україна, безумовно, назавжди залишила минуле й повернення до нього стає неможливим. Поступово країна набуває контурів сучасної, повноцінної держави, довершує свою політичну та економічну визначеність. Однак, після революційних подій 2014 року наша держава лише в загальних рисах намагається визначитись куди йти, і ще менше – як це зробити.

Політичні і правові норми визначають у формалізованому вигляді характер політичних відносин у суспільстві. Політичні відносини відображають реальну поведінку всіх соціальних груп і індивідів у політичному процесі. Політична свідомість і політична культура також є атрибутом усіх учасників політичних відносин

Слід зазначити, що складність політичних, соціальних та економічних процесів, які відбуваються в Україні, потребують поглиблених наукових досліджень в контексті їх ціннісного змісту. Йдеться передусім про цінності, які є базовими та визначають ціннісну систему суспільної свідомості. Без розв'язання цих проблем неможливо не лише науково обґрунтувати систему національних інтересів, забезпечити духовну цілісність українського суспільства, а й закріпити керівні в суспільстві цінності нормами права. Шляхом включення їх у відповідні нормативно-правові акти вони набувають офіційного статусу та певного захисту з боку держави. Так, відповідно до пункту 17 частини першої статті 92 Конституції України Закон України «Про основи національної безпеки України» визначає основні засади державної політики, спрямованої на захист національних інтересів і гарантування в Україні безпеки особи, суспільства й держави від зовнішніх і внутрішніх загроз у всіх сферах життєдіяльності.

Розглядаючи політичну складову системи національної безпеки, необхідно зазначити, що вона відображає найбільш суттєві ознаки її економічної складової. Проте, вивчення характеристик ознак політичної складової дає можливість більш предметно відмежуватись від економічного та інших складових системи національної безпеки української держави. У цьому зв'язку, характерні особливості політичної складової системи національної безпеки полягають у наступному.

По-перше, верховенство означає, що політична складову системи здійснює верховну владу в суспільстві. Головне, що характеризує політичну складову – це влада, на відміну, наприклад, від економічної, для якої головне – власність.

По-друге, зумовленість політичної складової економічною, соціальною й культурною структурою суспільства. Маючи верховну владу в суспільстві, політична складову тим не менш, являє собою надбудову, природа якої визначається у кінцевому рахунку економічним базисом суспільства.

По-третє, відносна самостійність і високий ступінь активності політичної складової системи національної безпеки, що визначається наявністю механізму влади, можливості і права розпоряджатися усіма ресурсами суспільства.

По-четверте, управління як основна субстантивна характеристика політичної складової системи національної безпеки. У процесі управління залучені й інші складові системи, проте тільки для політичної складової системи воно являється проявом її сутності.

Досліджуючи змістовний аспект політичної складової системи національної безпеки, необхідно зазначити також і те, що соціальна структура суспільства реально проявляється в економічних (власність), політичних (влада), культурних та в інших відносинах. Цим визначається і співвідношення соціальної структури і політичної системи суспільства: остання є однією із форм, у яких відображаються політичні цілі, потреби, інтереси, особливості суспільства та держави. Політичні відносини служать, відповідним чином, і формою соціальних відносин, у випадку коли справа стосується недобросовісної політичної влади і політичної діяльності. Саме в процесі діяльності субстанції проявляються її властивості у співвідношенні з даним середовищем. На цей аспект звернув свою увагу К. Маркс, який зазначав, що «різні суспільні функції – сутність змінності один одного способу життєдіяльності»⁵. Сприймаючи таке бачення, до числа основних функцій політичної складової системи національної безпеки слід віднести:

1. Визначення мети і завдань суспільства щодо напрацювання програми забезпечення його життєдіяльності передусім у сфері захисту національних інтересів і гарантування в Україні безпеки особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз. Слід зазначити, що відповідно до п. 17 ч. 1 ст. 92 Конституції України, Закону України «Про основи національної безпеки України» розробляються і затверджуються Президентом України Стратегія національної безпеки і Воєнна доктрина України, доктрини, концепції, стратегії і програми, якими визначаються цільові настанови та керівні принципи воєнного будівництва, а також напрямки діяльності органів державної влади в конкретній обстановці з метою своєчасного виявлення, відвернення і нейтралізації реальних і потенційних загроз національним інтересам.

Важливо зазначити, що з огляду на масштабний і складний у правовому вимірі комплекс проблем, що виникли внаслідок збройної агресії Росії проти української держави, захист національних інтересів України

має здійснюватись на більш фундаментальній інституційній основі. Ефективним механізмом у вирішенні зазначених проблем має стати переоцінка Стратегії національної безпеки і Воєнної доктрини України, Законів України «Про основи національної безпеки України» та «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики». Положення цих документів мають бути спрямовані на визначення того, що Росія є стратегічним цивілізаційним і потенційним ворогом української держави, який під прикриттям тих чи інших міфів про історичну спорідненість братніх слов'янських народів росіян і українців де-юре і де-факто налаштований на ведення тотальної війни на знищення української нації, її державності, мови, культури, її національних традицій. Спричиняючи ці реалії необхідно вилучити ті положення, які стосуються позаблокового статусу України, і поставити в практичну площину питання щодо курсу України на її повномасштабне членство в ЄС і НАТО. Відповідно до цих обставин українська влада має вжити рішучих заходів, спрямованих на системне відродження всієї системи національної безпеки та її належне і постійне фінансування.

2. Мобілізація матеріальних і духовних ресурсів суспільства та держави на захист національних інтересів і гарантування в Україні безпеки особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз. Сьогодні центральною проблемою для України постає протидія збройній агресії з боку Росії проти української держави. В умовах неоголошеної війни, первинну роль у протидії російській агресії має відігравати сама Україна, виходячи із розуміння того, що Росія веде проти неї війну на знищення української держави та української нації. Враховуючи те, що Росія позиціонує себе як варварська сила з минулого, що ігнорує сучасні правові та цивілізаційні цінності, Україна має право, може і повинна чинити збройний опір агресорів. За цих умов, пріоритетним напрямом для України у відсічі як збройної, так і гуманітарної агресії з боку Російської Федерації має стати тотальна мобілізація всього українського суспільства та всіх матеріальних і духовних ресурсів держави.

3. Інтеграція усіх складових системи національної безпеки навколо забезпечення сталого розвитку суспільства та своєчасного виявлення, відведення і нейтралізації реальних і потенційних загроз національним інтересам української держави.

4. Розподіл матеріальних і духовних цінностей держави і суспільства передусім відповідно до засад державної політики, спрямованої на захист національних інтересів і гарантування в Україні безпеки особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз.

Слід зазначити, що визначення мети і завдань суспільства, а також мобілізація його матеріальних і духовних ресурсів на забезпечення сталого розвитку суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національній безпеці складає основні функції політичної складової системи національної безпеки української держави.

Таким чином, основним завданням політичної складової системи національної безпеки української держави є максимальне виявлення, мобілізація та використання закладених у суспільстві можливостей, спрямованих на захист національних інтересів і гарантування в Україні безпеки особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз у всіх сферах життєдіяльності.

¹ Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. Т. 37. – С. 417.

² Политическая система социалистического общества (актуальные проблемы функционирования и развития) / Под ред. проф., д-ра филос. наук Е. П. Вернеевой и доц. канд. ист. наук Н. Банева. – К.: Вища школа, 1988. – С. 190; Политическая система социализма: функции и тенденции развития / Под ред. проф. В. Г. Антоненко и проф. Д. Фаркаша. – К.: Вища школа, 1985. – С. 272; Политическая система развитого социализма / Под общ. ред. К. И. Зародова. – Прага: Мир и социализм, 1980. – 264 с.; Дмитренко М. А. Політична система України: розвиток в умовах глобалізації та інформаційної революції [Текст] / М. А. Дмитренко, Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова, Ін-т оператив. діяльн. та держ. безпеки. – К.: Знання України, 2008. – 564 с.

³ Политические системы современности. Очерки / Институт государства и права. – М.: Наука, 1978. – 253 с. – С. 8.

⁴ Там само.

⁵ Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. Т. 23. – С. 499.

Резюме

Антонов В. О. Конституційно-правові аспекти функціонування політичної складової системи національної безпеки української держави в умовах викликів та загроз.

У статті автор аналізує конституційно-правові аспекти функціонування політичної складової системи національної безпеки української держави в умовах сучасних викликів та загроз. Автор зазначає, що визначення мети і завдань суспільства, а також мобілізація його матеріальних і духовних ресурсів на забезпечення сталого розвитку суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз у всіх сферах життєдіяльності є важливим напрямом діяльності держави в сучасних умовах.

Ключові слова: конституційно-правові аспекти, функціонування, політична складова, система, національна безпека, виклики, загроза, суспільство.

Резюме

Антонов В. А. Конституционно-правовые аспекты функционирования политической составляющей системы национальной безопасности Украинского государства в условиях вызовов и угроз.

В статье автор анализирует конституционно-правовые аспекты функционирования политической составляющей системы национальной безопасности украинского государства в условиях современных вызовов и угроз. Автор указывает, что опре-

деление цели и заданий общества, а также мобилизация его материальных и духовных ресурсов по обеспечению стабильного развития общества, своевременное выявление, предотвращение и нейтрализация реальных и потенциальных угроз во всех сферах жизнедеятельности является важным направлением деятельности государства в современных условиях.

Ключевые слова: конституционно-правовые аспекты, функционирование, политическая составляющая, национальная безопасность, вызовы, угрозы, общество.

Summary

Antonov V. Constitutional and legal aspects of the political component of the national security of the Ukrainian state in terms of challenges and threats.

The author analyzes the constitutional and legal aspects of the political component of the national security of the Ukrainian state in modern challenges and threats. The author notes that the definition of goals and objectives of society, and to mobilize its material and spiritual resources to ensure sustainable development, early detection, prevention and neutralization of real and potential threats in all spheres of life is an important activity in modern conditions.

Key words: constitutional and legal aspects, functioning political component, system, national security, challenges, threats and society.

УДК 342.41

О. В. СТРЕЛЬЦОВА

Ольга Вікторівна Стрельцова, кандидат юридичних наук, доцент Київського університету права НАН України

КОНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ ТЕНДЕНЦІЇ ЮРИДИЗАЦІЇ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН (ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ)

До дослідження конституціоналізації можна підходити з позицій цивілізаційного підходу – в контексті історичного розвитку людства. Аналіз конституціоналізації у такому ракурсі сприяє виявленню її витоків, закономірностей генези та допомагає простежити еволюцію цього явища як визначального вектора цивілізування держави й політичної влади. Але разом із тим конституціоналізацію можна розглядати і як локальне явище, обумовлене просторовими і темпоральними характеристиками розвитку певної національної держави, її політико-правовими реаліями, конституційною традицією, моральними та ціннісними установками, що є складовою ментальності представників конкретного соціуму.

Необхідно зазначити, що для вітчизняної конституційно-правової доктрини категорія «конституціоналізація» є відносно новою і малодослідженою. Серед українських правознавців, які у своїх працях зверталися до аналізу конституціоналізації, можна назвати таких науковців, як Ю. Волошин, В. Кампо, Н. Пархоменко, Т. Подорожна, Я. Чернопишук та ін. При цьому спостерігається неоднозначність у вживанні терміна «конституціоналізація», а подекуди й отожднення даного поняття з цілим рядом інших, що актуалізує необхідність його подальшої розробки та обґрунтування.

Відповідно до одного із значень, у якому вживається розглядуване поняття, під конституціоналізацією розуміється розширення кола об'єктів конституційно-правового регулювання, що відбувається шляхом конституційного оформлення нових сфер державно-політичного та суспільного буття; врегулювання на найвищому рівні найбільш значущих суспільних відносин. Як вважають прихильники цього підходу (І. Кравець, Ю. Волошин, Т. Масловська та ін.), конституціоналізація є складовою всесвітньо-історичного явища, пов'язаного з тенденцією юридизації суспільних відносин у ході переходу від аграрного до індустріального, а потім – від індустріального до інформаційного суспільства. Важливою складовою характеристикою цього процесу є поширення концепції писаної конституції як основи правової системи національної держави¹.

За своєю суттю юридизація є заміщенням неправових (позадержавних) способів організації та регуляції суспільних відносин юридичними засобами. Цей процес передбачає включення конкретних груп і типів суспільних відносин у сферу дії юридичного, формального (такого, що встановлюється і підтримується державою) права. Тобто, роль держави в процесі юридизації визначається тим, що вона не стільки формує право, скільки завершує правоутворення, надаючи юридичної форми тим відносинам, які об'єктивно цього потребують.

Щодо юридизації в конституційно-правовій сфері – її слід розглядати як наслідок зіткнення та необхідності узгодження інтересів учасників суспільно-політичних відносин. Саме зі зміною змісту і характеру суспільних інтересів пов'язується інтенсифікація дії механізмів правової регуляції і відповідно поступової конституціоналізації (конституційної юридизації) відносин. Водночас юридизація має розумітися не лише як процес оформлення юридичними засобами певних соціальних компромісів, а й як процес, пов'язаний зі зміною змісту суспільної правосвідомості, політико-правової ідеології загалом².